

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Сафонюк Єлизавети Ігорівни
«Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: політико-
правовий досвід застосування в Україні», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові
науки, за спеціальністю 052 — Політологія**

Актуальність теми дисертації: В умовах війни РФ проти України важливим консолідуючим фактором суспільства у протистоянні ворогу є національна ідентичність, в процесі формування якої ключовим елементом виступають етнокультурні особливості української нації, зокрема, мова, культура, традиції. На тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну питання захисту прав національних меншин, зокрема, що стосується його мовної площини, стало інструментом негативного впливу ворога на інформаційний, економічний та соціокультурний простір України. «Мовне питання» вийшло за межі лінгвістичного виміру і стало чутливим культурним елементом, що відображає суперечності та тенденції в сучасному українському суспільстві.

З огляду на це, вивчення динаміки етнонаціональних відносин та взаємодії різних етнічних груп в українському суспільстві стало досить актуальним. Тому автор, досліджуючи політико-правові аспекти застосування Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, як важливого елементу мовної політики держави, слушно приділяє особливу увагу контексту сучасних викликів, пов'язаних з російською агресією.

Незважаючи на наявність низки досліджень, присвячених проблемі реалізації ЄХРМ, в яких акцентовано увагу на необхідності узгодження та чіткого визначення термінів і положень Хартії з українським законодавством, щоб уникнути різноманітних тлумачень та непорозумінь у процесі її імплементації, здобувачка у своєму дисертаційному дослідженні намагається здійснити критичний аналіз даного правового документу в контексті її

впровадження в Україні та виокремити ті його положення, що потребують уточнень та вдосконалення.

Вивчаючи концептуальні підходи до застосування норм Хартії, а також їхній вплив на захист прав національних меншин України, яка перебуває на шляху до євроінтеграції та водночас протистоїть агресії з боку РФ, Сафонюк Єлизавета Ігорівна наголошує на необхідності внесення змін до законодавства для удосконалення мовної політики та забезпечення більш ефективної реалізації принципів ЄХРМ з урахуванням сучасних викликів та потреб українського суспільства.

Дисертаційна робота Сафонюк Є. І. характеризується належним **кваліфікаційним рівнем**. Автором здійснено внесок у розвиток теоретичних основ щодо ратифікації міжнародних правових актів, які стосуються мовних прав меншин, а аналіз національних і міжнародних правових документів дозволив здобувачці виявити не лише позитивні аспекти впровадження Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні, але й окреслити ризики та загрози, що можуть виникнути в умовах сучасної геополітичної ситуації.

Методологічна основа дослідження. Під час розробки положень дисертаційної роботи Сафонюк Є. І. застосувала загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що дало їй змогу обґрунтувати положення новизни. Зокрема, серед застосованих дисертанткою методів слід виділити: метод аналізу, синтезу, порівняльного аналізу, індукції, дедукції, абстракції, проблемний метод, метод узагальнення, екстраполяції, а також метод контент-аналізу, івент-аналізу та ієрархічний метод. Крім того, у дослідженні застосовувалися принципи плюралізму, цілісності та системності, які сприяли збору та аналізу даних.

Структура дисертації. Структура та обсяг дисертаційного дослідження Сафонюк Є.І. зумовлені метою і поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи — 207 сторінок машинописного тексту.

Об'єктом дослідження Сафонюк Є. І. є законодавство щодо імплементації Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин у контексті правового

поля України, предметом дослідження — політико-правові особливості застосування Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин в Україні в контексті впливу на сферу мовних прав і культурного розвитку в Україні зважаючи на сучасні виклики й загрози.

У вступі здобувачка окреслила актуальність теми, визначила мету та завдання дослідження, охарактеризувала стан розробки проблеми та методологічну основу дослідження, сформулювала положення наукової новизни. Дисертантка висвітлила практичну цінність одержаних результатів дослідження та навела дані щодо апробації його положень.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» автором проаналізовано стан розробки проблеми, принципи, методи, понятійний апарат дослідження (с. 21-61), що дозволило всебічно висвітлити проблеми мовної політики в Україні. Дисертанткою розкрито зміст таких понять, як: «етнос», «нація», «мовна меншина».

У другому розділі «Ратифікація Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» визначено сутність ЄХРМ як ключового інструменту, спрямованого на забезпечення захисту мовних меншин та регіональних мов у контексті різноманіття європейського культурного спадку, що визначає стандарти для захисту, підтримки та розвитку мовної різноманітності, сприяючи втіленню принципів рівності, культурного розвитку та міжкультурного діалогу в різних країнах Європи. Дисертанткою розкрито внутрішньоукраїнські та зовнішньополітичні умови, чинники й імперативи підписання та ратифікації Хартії, визначено особливості Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (с. 62-118).

У третьому розділі «Політико-правові аспекти впровадження Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» проаналізовано політичні дискусії довкола тезаурусу та практик застосування Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», доповіді України Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (с. 119-181).

У висновках автор узагальнила отримані результати дисертаційної роботи та надала рекомендації щодо вдосконалення імплементації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні (с. 182-189).

Дисертанткою опрацьовано достатню кількість вітчизняних та іноземних джерел за темою дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її повноти та завершеності. Дисертаційне дослідження Сафонюк Є. І. є завершеною науково-дослідною роботою, у якій вирішено наукове завдання, пов'язане із комплексним аналізом політико-правових аспектів застосування ЄХРМ, як важливого елементу мовної політики держави. В процесі досягнення поставленої мети автором було здійснено системний аналіз та інтерпретацію практичної реалізації Європейської хартії регіональних мов в Україні. Виклад матеріалу логічний, структурований, свою позицію автор висловлює чітко, зрозуміло та аргументовано з дотриманням наукового стилю. Результати досліджень висвітлені в наукових публікаціях, матеріалах конференцій та відображені в змісті дисертації.

Наукові положення, логічно викладені в дисертації Сафонюк Є.І., **обґрунтовані емпіричними та фактологічними даними.** За проблематикою дослідження дисертантка опрацювала належну кількість міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів, звітів, офіційних даних міжнародних організацій, наукових праць провідних зарубіжних та вітчизняних науковців. На основі раціонального аналізу сформульовано теоретичні твердження щодо доцільності ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні. Поглиблений аналіз національних і міжнародних правових документів дозволив виявити не лише позитивні аспекти впровадження Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні, але й проблемні моменти, з огляду на сучасну геополітичну ситуацію.

Наукова новизна наукових положень. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи Сафонюк Є. І. полягає у комплексному аналізі політико-правових особливостей імплементації ЄХРМ в Україні із врахуванням викликів інформаційної війни та агресії з боку РФ, процесу євроінтеграції.

Елементи наукової новизни дисертації Сафонюк Є.І. не лише відкривають шлях до розробки та впровадження ефективних стратегій мовної політики, спрямованих на збереження мовного різноманіття та культурної спадщини в країні, але й надають можливість для адаптації до сучасних реалій і викликів, з якими стикається суспільство.

Визначену дисертанткою **мету дослідження** досягнуто в повному обсязі. Автором на основі проведеного критичного аналізу впровадження Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні виокремлено проблемні моменти, окреслено шляхи удосконалення публічної мовної політики та забезпечення ефективної реалізації принципів ЄХРМ з урахуванням сучасних викликів та потреб українського суспільства.

Аргументаційна переконливість висновків дисертаційного дослідження. Сформульовані дисертанткою авторські наукові положення та висновки обґрунтовані достатньою кількістю проведених досліджень та підтверджуються отриманими результатами й адекватними висновками. Положення, висновки та рекомендації дисертантки обґрунтовані на належному методичному рівні, є достовірними та характеризуються науковою новизною. Результати дослідження розкривають особливості імплементації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні в умовах політичних, соціальних та культурних трансформацій. Вони підкреслюють важливість збалансованого підходу до імплементації Хартії з урахуванням захисту як прав національних меншин в Україні, так і національних інтересів України в цілому.

Достовірність одержаних результатів, повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Достовірність та обґрунтованість наукових результатів і висновків дисертаційної праці не викликає сумнівів і забезпечується апробацією та науковими працями, у яких опубліковано результати дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у трьох статтях, матеріалах науково-практичних конференцій. Опубліковані Сафонюк Є.І. праці висвітлюють представлені у дисертації положення наукової новизни.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Сафонюк Є. І. справляє позитивне враження. Проте, окремі авторські позиції спонукають до дискусії та є темою для обговорення у межах публічного захисту даної роботи. Зокрема:

1. Здійснивши історичний екскурс щодо процесу ратифікації ЄХРМ Україною, автор на с. 88 цілком справедливо вказує, що «найбільш зацікавленим в ратифікації Хартії Україною у 2003 році видається Російська Федерація, оскільки саме навколо російської мови виникали активні дискусії в політичній площині того і подальшого періодів». Далі автор вказує, що низка дослідників вважають, що РФ використовує російську мову, як інструмент «м'якої сили» на пострадянському просторі, зокрема і в Україні і наводить цитування таких українських науковців, як: Я. Грицак, Л. Бегей, В. Василенко, Л. Масенко. При цьому власна позиція автора щодо даного аспекту залишається недостатньо розкритою. Та й дискусійним є питання, чи російська мова використовується РФ як інструмент «м'якої сили», чи як інструмент агресивної інформаційної політики, спрямованої на заперечення української мови, української ідентичності, української нації.

2. Автор на с. 138 своєї роботи пропонує створити постійний колегіальний консультативно-дорадчий орган з мовних питань при Кабінеті Міністрів України для розв'язання мовних проблем в Україні. Проте така пропозиція потребує конкретизації щодо функцій, предмету та завдань діяльності. Незрозумілою також залишається позиція автора щодо того, хто має ввійти до складу такого органу.

3. Вказуючи, що «ще однією проблемою є взаємодія української мови, яка є державною, з регіональними мовами та мовами меншин», автор вказує, що «законодавство України встановлює українську мову як державну мову та вимагає її використання в офіційній сфері, у державних установах, у судочинстві та інших сферах. Це, певним чином, викликає колізії, коли регіональні мови та мови меншин не мають повного офіційного статусу та обмежені у використанні в офіційних справах» (с. 141). Дані твердження є досить дискусійними, оскільки не зрозуміло, про які регіональні мови в Україні автор говорить. Адже в чинному

законодавстві України (Закони України «Про національні меншини (спільноти) України, «Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»* щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України», «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах»), яке розроблено з урахуванням положень Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, інших міжнародних договорів щодо прав національних меншин, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, термін «регіональні мови», і відповідно, визначення переліку та статусу останніх в Україні, відсутні. Законодавством України гарантовано усім громадянам, незалежно від етнічного походження, рівні громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні права і свободи, визначені Конституцією України.

Якщо ж автор обстоює ідею запровадження регіональних мов в Україні, то тоді доцільно було б у дисертаційній роботі належним чином її аргументувати, розкрити сутність та зміст даного поняття, визначити критерії надання мові статусу регіональної та визначити перелік таких мов.

4. У п. 3.2 дисертантка наводить зміст звітів про виконання Україною зобов'язань, взятих нею відповідно до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин за 2007 р, 2012р., 2015 р., 2019 р. (С. 143-178), що займає значний обсяг роботи. При цьому значна увага акцентується на законодавстві, яке на сьогоднішній день втратило чинність (Закони України «Про національні меншини», «Про мови в УРСР», «Про засади державної мовної політики»). В той же час, про 5 періодичний звіт (2024 р.) згадується досить поверхнево та загально, на двох сторінках (с. 178-179). Вважаємо, що саме аналізу даного звіту варто було приділити найбільше уваги. Адже він відображає сучасний стан публічної політики щодо національних меншин, зокрема, мовну її площину, містить оновлене законодавство про національні меншини, акцентує увагу на сучасних етнополітичних викликах в умовах війни РФ проти України. Натомість автором лише згадано, що : «у П'ятому звіті відображено нові законодавчі зміни,

прийнятті після подання Четвертого звіту, зокрема зміни до Закону про національні меншини, ухвалені у вересні та грудні 2023 року. Ці зміни враховують рекомендації Венеціанської комісії та спрямовані на посилення правового захисту мов національних меншин, зокрема в освітній сфері, медіа та адміністративних послугах». На нашу думку, автору слід було провести детальний аналіз нового українського законодавства про національні меншини, яке є правовим механізмом реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин на сучасному етапі.

5. Одним із завдань дисертаційного дослідження визначено: «обґрунтувати можливі шляхи покращення українського законодавства у сфері мовної політики з урахуванням цивілізаційних викликів і загроз». Проте автором не достатньо конкретизовані дані пропозиції в роботі. Зокрема, не вказано, до яких чинних законів варто внести зміни і в чому вони повинні полягати, чи можливо, варто ухвалити новий закон, який би дозволив належним чином реалізувати положення ЄХРМ в Україні.

Загалом, наведені зауваження не впливають на зміст дисертації, мають характер наукової дискусії і не знижують оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок

Дисертація Сафонюк Єлизавети Ігорівни на тему: «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: політико-правовий досвід застосування в Україні» є завершеною науковою працею та має теоретичне і практичне значення. Наведені дискусійні положення та зауваження не применшують цінності результатів дисертації. У дисертаційній роботі розв'язано науково-практичне завдання, що полягало у комплексному аналізі політико-правових аспектів імплементації ЄХРМ в умовах сучасної України, що враховує як внутрішні, так і зовнішні виклики.

Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого Постановою кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44), а її автор – Сафонюк Єлизавета Ігорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

кандидат наук з державного

управління, старший викладач кафедри

публічного врядування

Національного університету

«Львівська політехніка»

Надія ПІДБЕРЕЖНИК

Підпис к.н.держ.упр. Підбережник Н. П. засвідчую:

Вчений секретар

Національного університету

«Львівська політехніка»

к.т.н., доцент

Роман БРИЛИНСЬКИЙ

«13» лютого 2023 року